

Sey, O: Data to the knowledge of the vertebrate animals of the Hanság

ADATOK A HANSÁG GERINCES ÁLLATVILÁGÁNAK ISMERETÉHEZ

Bevezetés

A Hanság állattani vonatkozásban kevésbé felkutatott tájegysége hazánknak. Kevesen vannak, akik jártak benne, még kisebb azoknak a száma, akik el is mondhatják, hogy ismerik. Sajátos módon zoológusaink figyelmét is nagyrészt elkerülte, így csak hézagos adatokkal rendelkezünk állatvilágát illetően.

A múlt században meginduló lecsapolási munkálatok — amelyek azóta is folynak váltakozó ütemben, néhány év óta pedig minden nyáron ifjúságunk önként vállalt kötelezettségként végez — állandóan gyérítették, egyébként gazdag állatvilágát. Az emberi beavatkozás eredményeképpen eltűnőben van az egykori láp fenntartója és éltető eleme, a víz. A víz eltűnésével együtt tűnik el a Hanság ősi arculata és jellegzetes állatvilága is.

Ez a pusztulási folyamat napjainkban már megállíthatatlannak látszik, hisz ezt az élet követeli és ez a parancs nem nagyon ismer gátlásokat. Az ősi állapotok megszűnésével a Hanság faunisztikai szempontból fokozatosan beolvad a Kisalföldbe.

A Hanság vegetációjával több dolgozat is foglalkozik és Zólyomi Bálint azt írja róla: „A hasonlóság a Nyírség lápjai és a Hanság között úgy flóra mint vegetáció tekintetében meglepő”. Ennek ellenére gerinces faunájáról összefoglaló munka nem jelent meg. Dolgozatommal e hiány pótlásához szeretnék hozzájárulni.

Másrészt, tanulmányomban bemutatom a pusztuló Hanság jelenlegi vertebrata faunáját.

Végül, megfigyeléseim alapján közölt adatok a hazai állatföldrajz és állattani honismeretünk teljesebbé tételéhez szolgáltatnak adatokat.

1959—63 között rendszeresen vizsgáltam a Hanság gerinces állatvilágát. Nyári időszakban a Hanságban táborozva végeztem megfigyeléseimet. (1. ábra). Összesen 52 napot töltöttem ott s az év egyéb időszakában naponként kerestem fel a területet, így 68 alkalommal jártam a Hanságban. Munkámat nagyban segítették a rendelkezésemre álló fegyverek, távcsövem, amelyek segítségével több érdekes fajt sikerült begyűjtenem, és az állatok meghatározását a puszta észlelésen túl nagyban megkönnyítették. Az eredményesebb munka eléréséhez szükséges egyéb feltételek (anyagi támogatás, halászladik, madárvárta stb.) nem álltak rendelkezésemre, amelyek birtokában tartalmilag mélyebb munkát végezhettem volna.

Dolgozatom első részében ismertetem a Hanság természeti viszonyait, amilyen mértékben azt az ok és okozati összefüggés, valamint a topográfiai ismc-

retek megkívánják, végül pedig a gerinces faunát tárgyalom. A fajok rendszeres leírása mellett utalok ökológiai és zoológiai vonatkozásokra is.

A Hanság természeti viszonyai

A Hanság medencéje, amelynek kiterjedése kb. 100 ezer kat. hold, a Kisalföld Ny-i szögletében helyezkedik el, Kapuvártól 8—10 km távolságra É-i irányban. Mindössze 35 ezer kat. holdra tehető a mai értelemben vett „ősi” Hanság területe. (1. vázlat). A Hanság kialakulása szoros kapcsolatban volt a közvetlen környezetével, a Kisalföld változásával.

A Kisalföld medencéje a Keszthely-Gleichenbergi hátság kialakulásával vált szárazulattá. A peremén elhelyezkedő folyók (Duna, Répce, Rába, Marcal) együttes akkumulációs munkája hozta létre a Hanság körülgátolt medencéjét. Felszínének kiformalásában a peremén elhelyezkedő folyók kisebb-nagyobb áradásai, végleges kialakításában pedig a viharos szelek játszottak fontos szerepet. A jelenlegi állapotok kialakulása a XIX. sz.-tól a XX. sz. folyamán ment végbe, amikor a Hanság lecsapolásával megszüntették a lápot.

Neve — Kövér (33)* szerint — ma még nem egészen tisztázott eredetű. A szó tövének legrégebb alakja a „han”, amelyből a „hany”, ill. a mai formában használatos hanság alak létrejött. A név ingoványos, zombékos lapterületet jelent.

Nagyobb település a Hanság területén nem található, kisebb lakott helyek az ún. majorok (Öntés-major), dombok (Földvárdomb) a Hanság magasabb részein az ún. lápszigeteken jöttek létre. (2. vázlat.)

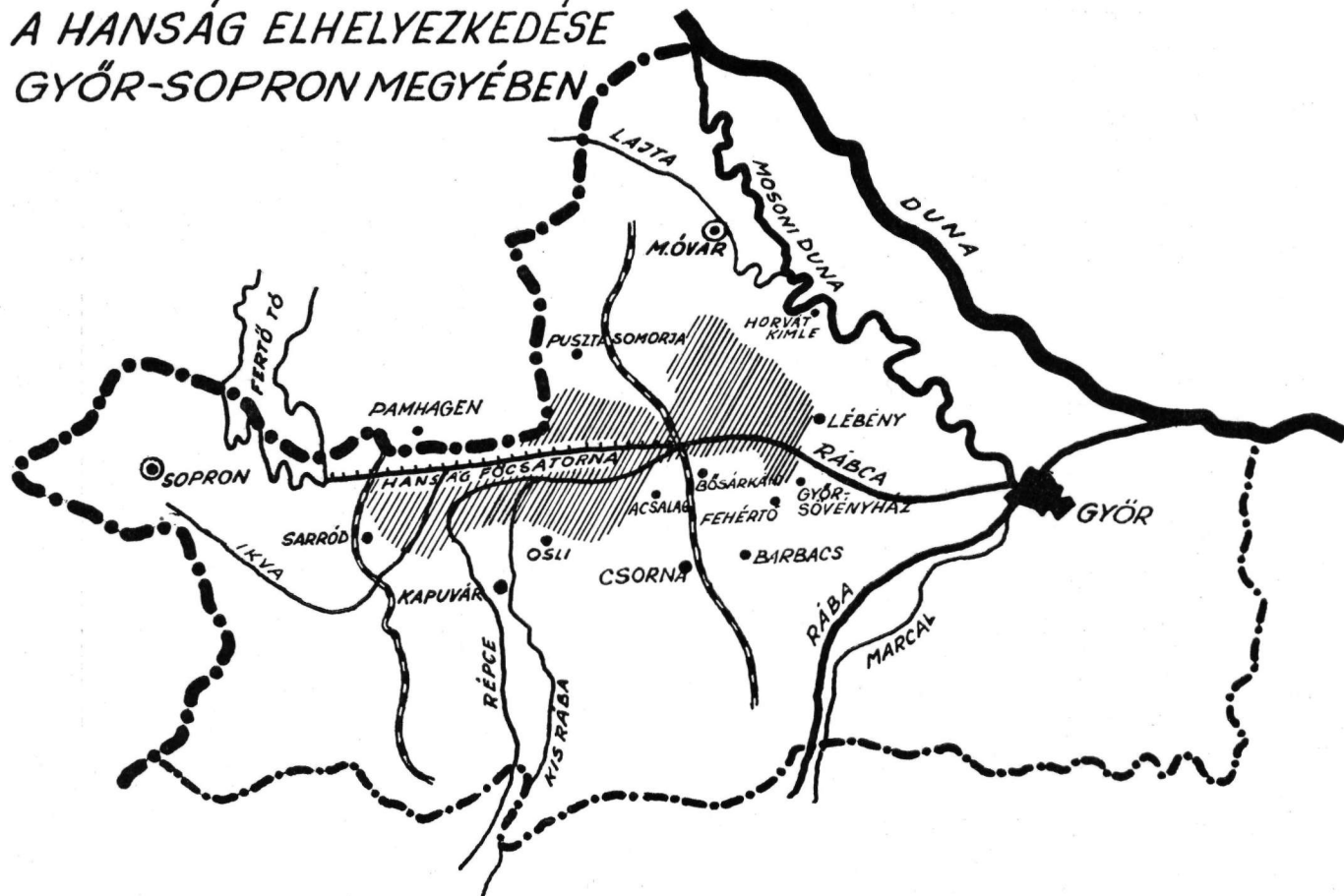
Éghajlati viszonyait illetően — mivel a Hanság területén meteorológiai állomás nincs — csak a peremvárosok meteorológiai állomásainak adataira és a szubjektív megfigyelésekre támaszkodhatunk. Nappal az erősen felmelegedő fekete talaj, a rővénnyel való erős borítottság sajátos mikroklímát hoz létre. (2. ábra).

A lecsapolás gyökeresen átalakította a Hanság vízrendszerét is. Fő vízének a Hanság csatorna tekinthető. Ebbe a csatornába több folyó és számos kisebb csatorna ömlik. Tőzeggyárnál az Ikva, a Répce és a Kis-Rába egyesüléséből létrejött Rábca pedig Rábcakapitól É-ra éri el a csatornát. A Hanság egykor híres tavai (Király-tó, Fővényes, Harcsás-tó, Csikos-tó stb.) is áldozatul estek a lecsapolásnak. Állandó vízü tava nincs. A Barbacsi-tó és a Fehér-tó csak az ornisz szempontjából sorolható a Hansághoz. Az egykori tavak helyét térszíni bemélyedések, nádas foltok (9. ábra), vagy időszakos talajvíz felgyülemlek jelzik. (10. ábra). Egész éven keresztül csak a folyókban és nagyobb csatornában található víz. A víz azonban továbbra is több gerinces állatnak az élettere.

A Hanság növényzete a lecsapolás előtti állapotokhoz képest, lényegesen más képet mutatott, mint amilyenek a jelenlegi viszonyok. A kedvező éghajlat, a bőséges víz, optimális feltételeket biztosított a vízi vegetáció számára. Az állandóan vízzel borított lápon hatalmas „erdőséget” alkotott a nád (*Phragmites communis*) és egyéb vízi asszociációk. A hatalmas nádas (*Phragmitetum*) és harmatkása (*Glyceritum aquaticae*) „rengetegeknek” csupán csak elszórt töredékei vannak. Az egykori zombékosoknak úgyszólván nyoma sincs. A mocsári

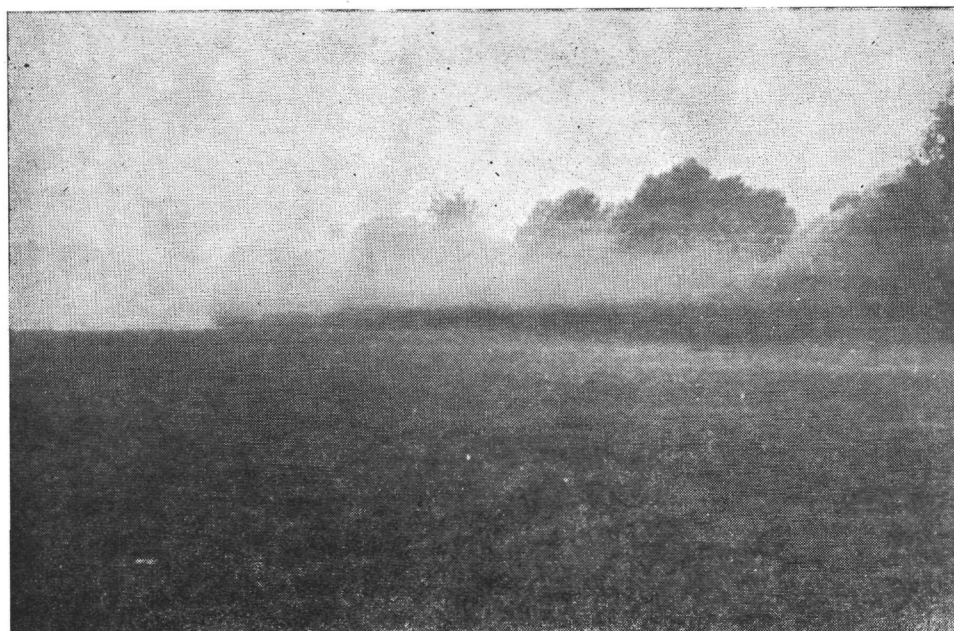
* A tanulmányban a nevek mellett, zárójelben szereplő számok a szövegvégi irodalmi művek hivatkozási számai.

A HANSÁG ELHELYEZKEDÉSE GYŐR-SOPRON MEGYÉBEN

1. *ábra.* Erdei szállásunk

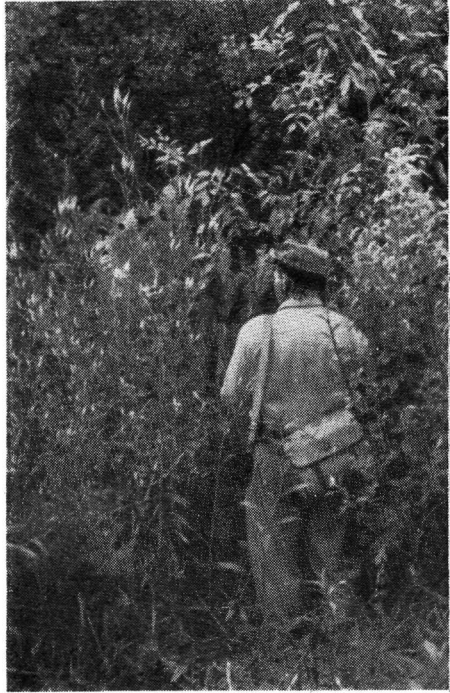
2. *ábra.* Nyáron is gyakori a sűrű köd

3. ábra. A folyók partját dús vegetáció kíséri

4. ábra. Tavasszal víz alatt áll az erdő

5. ábra. Embernél magasabbra nő az erdő aljnövényzete

6. ábra. A napsugár csak helyenként tudja az erdőt áttörni

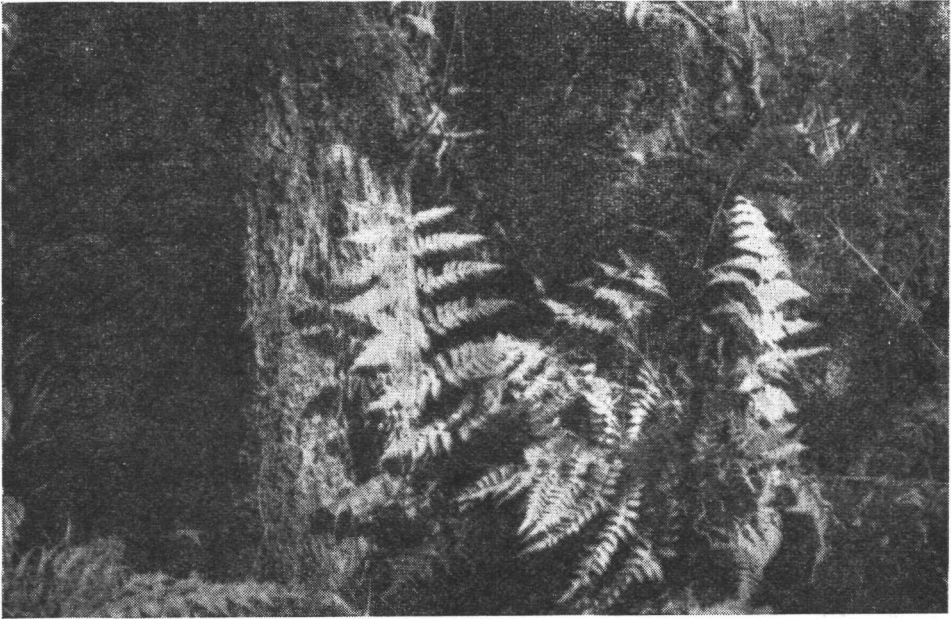
7. ábra. Az égeres szálerdő

és lápi növényzet (Schoenetum, Seslerietum) ma már csak a K-i medencében játszanak kisebb szerepet. Helyét a kékperje (*Molinia coerulea*) foglalta el. A csatornák partján mindenütt gazdagon nő a keskenylevelű gyékény (*Typha angustifolia*) és a széleslevelű gyékény (*Typha latifolia*), (3. ábra) beljebb az ágas békabuzogány (*Sparganium erectum*) a szabad vízfelületen az átokhínár (*Elodea canadensis*), a tündérrózsa (*Nymphaea alba*), sárga vizitök (*Nuphar lutem*) található.

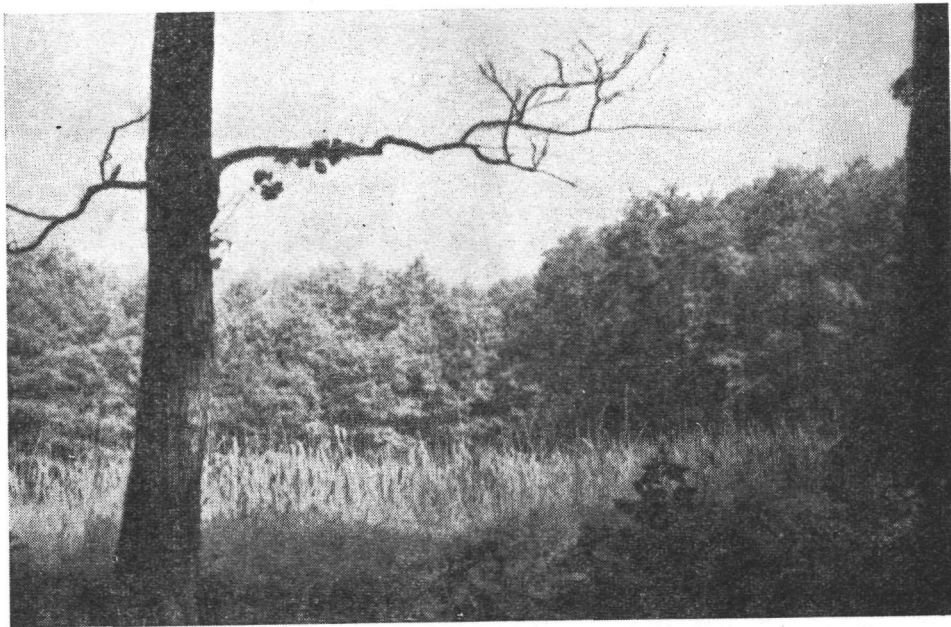
A Hanság legjellegzetesebb növényközössége az égeres (*Alnetum glutinosae*), amely a hansági erdők legnagyobb részét alkotja. Állományát a mézgás éger (*Alnus glutinosa*) képezi. (7. ábra). Az égererdők aljnövényzete rendkívül buja (5,6 ábra). Az égerfák napsütötte tővénel a szálkás pajzsika (*Dryopteris spinulosa*), (8. ábra) az árnyékosabb helyeken a nagy csalán (*Urtica dioica*), magas aranyvessző (*Solidago gigantea*), kúpvirág (*Rudbeckia laciniata*) sűrűn nőtt tömegei szinte áthatolhatatlanná teszik az erdőt. A sűrű aljnövényzet, az égerfák magasan kiálló gyökerei, a magas szálerdők, a remizek, a növényekkel gazdagon kísért folyópartok, a nagykiterjedésű rétek, mind megannyi változatos élőhely a különböző állatfajok számára.

A Hanság élővilágának kutatottsága

A Hanság területén rendszeres vizsgálatot, kivéve a növényzetet és a madárvilágot, kutatóink nem végeztek. Területileg Ausztriával való szomszédságából adódóan osztrák kutatók is több alkalommal keresték fel a Hanságot és végeztek megfigyeléseket.

8. ábra. A hansági erdők jellegzetes páfránya

9. ábra. Nádas emlékeztet a lecsapolt tóra

Első florisztikai adatok Wierzbickitől származnak, amelyeket Nielreich tett közzé. Kornhuber (31) közli a Hanság első részletes botanikai jellemzését. A Hanság flórájára vonatkozó adatokat közöltek még Polgár (43), Boros és Soó (5), Kárpáti és Gayer (27), Zólyomi Bálint több dolgozatában (55, 56, 57) ismerteti a Hanság flóráját és növényközösségeit, valamint azoknak változását a kultúra hatására.

A szűkebb értelemben vett Hanság, az ún. „Vad—Hanság” gerinctelen faunája szinte teljesen ismeretlen. Varga Lajos (54) munkáján kívül, Aradi (3), Aradi—Badócs (2), Révy (44, 45), Révy és Siroki (46), Kovácsné (32) munkái csak töredékes adatokat tartalmaznak a Hanság gerinctelen faunáját illetően. A Hanság gerinces állatai közül leginkább a madárvilág hívta fel a kutatók figyelmét. Solymosi (47), Studmka (48), Király (28, 29, 30), Aradi (1), szolgáltatnak adatokat az Avifauna ismeretéhez. Horváth Lajos (24) több hetet töltött a Hanságban és megtalálta a törpesas fészkelőhelyét. Méhely (36, 37, 38, 39), Dely et Janish (10) dolgozatukban a parlagi vipera hansági előfordulását írják le.

A Hanság zoológiailag legértékesebb részének védetté nyilvánítása már több alkalommal felvetődött azok között, akiknek fáj látni az átalakulás következtében beálló fauna-elszegényedést. Volna is e célra nagyon alkalmas, gazdaságilag szinte értéktelen terület, amelynek kisebb-nagyobb részét gravitációs úton állandóan víz alatt lehetne tartani. A vízimadarak gyorsan visszaköltöznek, amelynek igazolására jó példa az 1963 tavaszán megjelenő talajvíz és áradás, amikor a mélyebben fekvő részeket elöntötte a víz, amire olyan vízimadarak jelentek meg, amelyek előzőleg hosszú éveken át elkerülték a Hanságot, vagy végleg elköltözöttek véltünk.

Sajnos a terv megvalósítása még mindig várat magára, pedig az állatvilág megmentése egyre inkább sürgető feladat.

A fajok rendszertani felsorolása

Az alábbi rendszertani csoportosításban csak azokat a fajokat említem meg, amelyeket vagy begyűjtöttem, vagy megfigyeltem. A Hanság állatvilága múltjának bemutatását, és az irodalomban szereplő, a Hanságból régebben leírt fajok felsorolását dolgozatomból szándékosan hagytam el, mivel azoknak leírása egy külön dolgozatot igényelne. A gyűjtés, a megfigyelés időpontját azoknál a fajoknál közlöm, amelyek a Hanságra nézve jellegzetesek, vagy amelyek — tudomásom szerint — a hazai irodalomban nem szerepelnek, mint a Hanságban előforduló fajok.

Cyclostomata — Körszájúak

Lampetra danfordi Regan — Magyar ingola.

A Hanság vizei közül csak a Kis-Rábából gyűjtöttem, 1960 nyarán.

Pisces — Halak

Cyprinus carpio L. — Tőponty.

A Hanság valamennyi folyóvizében megtaláltam, de sehol sem gyakori.

A sekélyebb, gyorsan felmelegedő vízben fordul elő leginkább.

Anguilla anguilla L. — Angolna.

A Hanság vizeiben való előfordulása újszerű. Az osztrákok a múlt években

több tízezer ivadékot telepítettek a Fertőbe és a Hanság csatornán keresztül jutottak a hansági vizekbe. A gyűjtött egyedek 50—60 cm-esek voltak.

Tinca tinca L. — Compó.

A csendesebb folyású, iszapos fenekű folyók és csatornák egyik jellegzetes hala.

Barbus barbus L. — Márna.

A Répcéből és a Kis-Rábából gyűjtöttem. A legnagyobbak 2—3 kg-osak voltak.

Gobio gobio L. — Fenékjáró küllő.

Valamennyi folyóból és állandó vízü csatornából gyűjtöttem.

Abramis brama L. — Dévérkeszeg.

A Répce hinaras szakaszaiban, a Hanság csatornában, a Kardos-érben és a Szegedi csatornában gyakori, a Kis-Rábában már ritkább, 1960 és 1961 nyarán számos egyedét gyűjtöttem.

Abramis ballerus L. — Lapos keszeg.

A Hanság lassúfolyású vizeiben általánosan megtalálható, helyenként gyakoribb, mint a dévérkeszeg.

Abramis sapa Pallas. — Bagolykeszeg.

Répcéből és a Kis-Rábából gyűjtöttem. A Répceben gyakoribb.

Abramis vimba L. — Szilvaorrú keszeg.

A Répcéből gyűjtöttem 1961 tavaszán és 1962 nyarán. Egyéb vizekben nem találtam.

Blicca bjoerkna L. — Karikakeszeg.

A Kis-Rábából és a Répcéből egyaránt gyűjtöttem. Általában 10—12 cm-es példányok kerültek elő.

Carassius carassius L. — Kárász.

A Hanság vizei közül a Kis-Rábából, Kardosból és a legtöbb csatornából gyűjtöttem. Még a sekélyvízű, erősen felmelegedő, szennyezett vízü csatornában is megtaláltam.

Alburnus alburnus L. — Kűsz.

A Kis-Rábából és a Répcéből gyűjtöttem. Közönséges.

Alburnus bipunctatus Bloch — Sújtásos kűsz.

Számos egyedét gyűjtöttem a Répcéből 1962 nyarán. Más vizekből nem került elő.

Rutilus rutilus L. — Bodorka.

A csatornák és a sekély állóvizek legközönségesebb hala, ahol a hínárral be nem nőtt felső vízrétegben csoportosan úszkálnak.

Leuciscus leuciscus L. — Nyúldomolykó.

A Kis-Rába és a Répce viszonylag gyorsabb folyású részeiből gyűjtöttem. Általában a 20—30 cm-es példányok a leggyakoribbak.

Leuciscus cephalus L. — Domolykó.

A Hanság folyóiból és a Kardos-érből gyűjtöttem 1962—63 tavaszán. A gyorsabb folyású kanyarokban gyakrabban előfordul.

Leuciscus idus L. — Jászkeszeg.

Csak a Répcéből gyűjtöttem 1962 nyarán több egyedét.

Telestes Agassizi Heck. — Vaskos csabak.

Hazai vizeinkben való előfordulásáról nem sok adat áll a rendelkezésünkre. 1962 tavaszán gyűjtöttem több példányát a Répcéből.

- Scardinius erythrophthalmus* L. — Vörösszárnyú keszeg.
Valamennyi folyóból és csatornából sikerült begyűjtenem. Gyakran kárász és compóval együtt.
- Aspius aspius* L. — Balin.
Csak a Kis-Rábából gyűjtöttem. A legnagyobb kézrekerült példány fél kg-os volt.
- Chondrostoma nasus* L. — Paduc.
Néhány példányát gyűjtöttem, csak a Répcéből és a Kis-Rábából, 1962 tavaszán. 10—12 cm nagyságú egyedek voltak.
- Cobitis taenia* L. — Vágó csík.
Az állandó vizű csatornák gyakori hala. 1962 nyarán számos példányát gyűjtöttem a kárásszal és a réti csikkal együtt.
- Misgurnus fossilis* L. — Réti csík.
Amikor a Hanság kiterjedt lápvilág volt, valamennyi pocsolyában, tóban tömegesen fordult elő, és szekérszám szállították a „csikászok” a környező falvakba. Az egykori Csikos-tó elnevezés az illető tóban tömeges előfordulásával kapcsolatos. Ma már sehol sem gyakori, leginkább a csatornában található.
- Silurus glanis* L. — Harcsa.
A hansági vizek legértékesebb, legnagyobb számban előforduló és így a legközönségesebb ragadozó hala. Leginkább a folyókban található, a csatornában ritka. A nagyobb példányok már ritkák.
- Amiurus nebulosus* La Sueur. — Törpeharcsa.
Hazánkba 1902-ben telepítették be Észak-Amerikából. Valamennyi hansági folyóban megtalálható. A Kis-Rábában gyakoribb.
- Esox lucius* L. — Csuka.
Közönséges a Hanság folyóiban és csatornáiban. A Kis-Rába, Répce, Rábca mellett a kisebb-nagyobb csatornában is megtalálható. 1—2 kg-os példányok gyakoriak.
- Lota lota* L. — Menyhal.
A harcsa és a márna után a hansági folyók leggyakoribb hala. 40—60 cm-es példányok a leggyakoribbak.
- Perca fluviatilis* L. — Sügér.
Gyakori a Hanság folyóiban és csatornáiban. Viszonylag kisebb példányok a gyakoriak.
- Acerina cernua* L. — Durbins.
A Kis-Rábában és a lassúfolyású csatornában gyakori.
- Acerina schraetzer* L. — Selymes durbins.
Egy alkalommal gyűjtöttem a Répcéből, 1963 tavaszán.
- Lucioperca lucioperca* L. — Süllő.
A Balaton híres hala a Hanság vizeiben is előfordul. Kis-Rába, Répce és a Rábca a leggyakoribb gyűjtési helye.
- Aspro zingel* L. — Magyar bucó.
A Répcéből és a Kis-Rábából gyűjtöttem, kis számban. Általában 10—15 cm-es példányok voltak.
A Hanság területén 33 halfajt találtam. Hazánkban előforduló halaknak több mint felét sikerült kimutatnom. Legnagyobb részük európai, közép-európai, ázsiai, nagy elterjedésű (eurytop) fajok. A fajoknak ilyen nagy számban való előfordulása azzal magyarázható, hogy a Hanság vízrendszere változatos biotopot biztosít, mert az egészen lassúfolyású, szinte állóvizű csatornák mellett,

10. ábra. Ismét tó az egykori Fövényes

közepes és élénk vizű folyók is vannak (Kis-Rába, Répce). Több olyan faj fordul elő (*Alburnus bipunctatus*, *Leuciscus leuciscus* stb.), amelyek a tiszta, sebesfolyású, vagy éppen a hegyi vizeket kedvelik és a pisztrángos szinten fordulnak elő. Idősebb halászok említik, hogy a Répcéből szivárványos pisztrángot is fogtak ki. Ezt a fajt nekem nem sikerült begyűjtenem.

Gyűjtésem során előkerült a vaskos csabak (*Telestes Agassizi*), amelynek hazai előfordulásáról nem sokat tudunk. Jelenlegi határainkon belül Heckel a Drávából említi. Alaposabb kutatással más vizekből is előkerülne, mivel pannóniai bennszülött faj.

A Hanság vizeiből kimutattam 10 halfajt (*Lampetra danfordi*, *Anguilla anguilla*, *Abramis brama*, *Abramis vimba*, *Alburnus bipunctatus*, *Leuciscus leuciscus*, *L. cephalus*, *L. idus*, *Telestes Agassizi*, *Chondrostoma nasus*), melyeknek előfordulása a fenti vizekben nem volt ismeretes.

Ugyanakkor több olyan halfajt nem találtam meg, melyek egyrészt a mocsarak jellegzetes lakói, másrészt melyeknek előfordulását említi az irodalom. Nem gyűjtöttem a lápi pócot (*Umbra krameri*), a gardát (*Pelecus cultratus*), a szivárványos öklét (*Rhodeus sericeus amarus*), a kősüllőt (*Lucioperca volgensis*) és a német bucót (*Aspro streber*), bár az irodalomból ismeretes a hansági vizekben (Kis-Rába, Répce) való előfordulásuk.

A halak jelentős szerepet töltenek be a Hanság állatvilágának anyag- és energiaforgalmában. Főleg a gémfélék és a vízimadarak tápláléka.

Amphibia — Kétéltűek.

Triturus cristatus (Laurenti). — Tarajos götte.

Számos példányát gyűjtöttem az időszakos, vagy állandó jellegű, de lassú folyású csatornáiban. Számuk az egyéb kétéltűekhez viszonyítva elenyésző.

11. ábra. Kecskebéka

12. ábra. Mocsári béka

13. *ábra.* Barna varangyosbéka

14. *ábra.* Zöld varangyosbéka

Tritulus vulgaris vulgaris (Linné). — Pettyes göte.

Gyakran a tarajos götével együtt találtam. Nyár végétől kezdve, a szárazon álló égererdő nedvesebb részéről is gyűjtöttem.

Bombina bombina (Linné). — Vöröshasú unka.

Az égerláp időszakosan elöntött területén tavasszal gyakran gyűjtöttem. Később a lassúfolyású csatornába szorulnak vissza.

Pelobates fuscus fuscus (Laurenti). — Ásóbéka.

Csak akkor sikerült gyűjtenem, amikor az állatok szaporodás alkalmával felkeresték a csatornákat. A Hanság ritka kételtűi közé tartozik, 1962 tavaszán 7 darabot, 1963 tavaszán pedig 3 darabot gyűjtöttem. A példányok között az országosan ismert színezet mellett találtam néhány példányt, amelyeknek háta erősen piros színű volt.

Bufo bufo bufo (Linné). — Barna varangyosbéka.

Tekintélyes egyedszámmal él a Hanság egész területén. Mennyisége főleg akkor tűnik fel, amikor tavasszal felkeresi a vizet. Ilyenkor uralja az egész vízfelületet. A hímeket a nőstények cipelik, és olykor egy nőstényt több hím is ostromol. A hím a nőstény testét mellső végtagjaival görcsösen átöleli. Találtam olyan párt is, ahol a nőstény, valószínűen az erős szorítás következtében, már többnapos hullá volt, de a hím még mindig végtagjai közt tartotta. (13. ábra).

Bufo viridis viridis (Laurenti). — Zöld varangyosbéka.

Számuk lényegesen kisebb, mint az előző fajé. Nappal ritkán, alkonyatkor és párázaskor gyakran gyűjtöttem. (14. ábra).

Hyla arborea arborea (Linné). — Levelibéka.

A Hanságot járva mindenhol és különböző magasságban, a gyepszíntől a koronaszintig megfigyeltem. Vízben csak ritkán láttam. A gyűjtött példányok legnagyobb része lombzöld volt, de volt közöttük néhány, amelyek egészen szürke színűek voltak.

Rana arvalis Wolterstorffi Fejérvári. — Mocsári béka.

A vizek melletti réteken gyűjtöttem leginkább. Ugrásai tekintélyes hosszúságúak. Ha a sűrű növényzettől nem tudott ugrani, akkor kúszott. A vízben leginkább párosodása alkalmával figyeltem meg. (12 ábra).

Rana esculenta L. — Kecskébeka.

A Hanság valamennyi állandó vizében megtaláltam, de nagy egyedszámmal sehol sem fordul elő. Színe nagy változatosságot mutat. A fűzöld, fekete színűtől a halvány zöld színűn át a szürkés barnáig változik. A színváltozatokat különböző nagyságú és különböző környezetben élőkön figyeltem meg. (11. ábra).

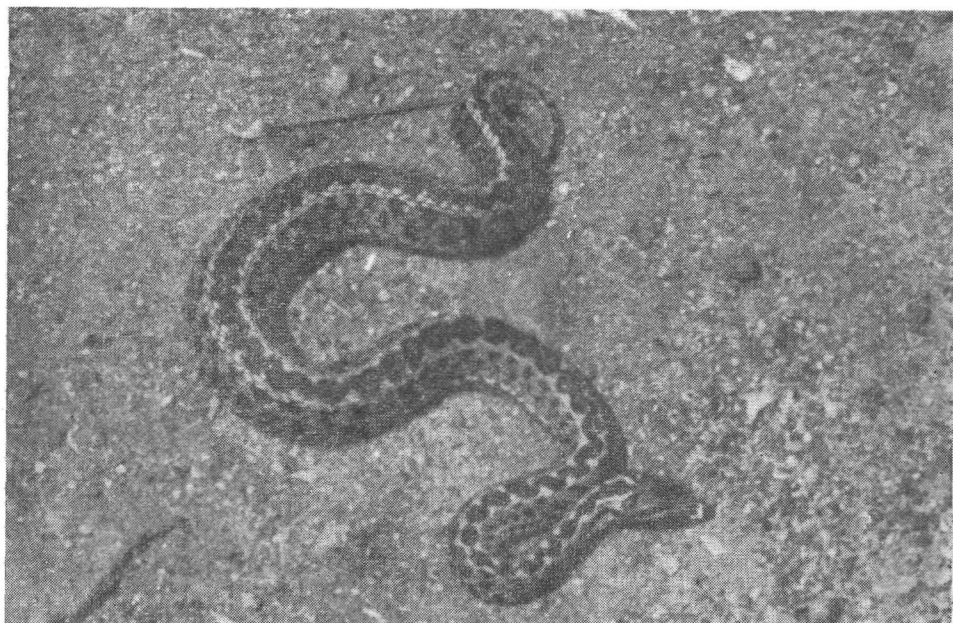
Reptilia — Hüllők

Lacerta agilis agilis (Linné). — Fürgegyík.

A Hanság legközönségesebb hüllőfaja. Száraz rétek útszélei, bokros területek, kaszálók az állat előfordulási helyei. Színezete megegyezik hazánk más területén élőkével. Bár a biotop a számukra alkalmas, nagy számmal mégsem találhatók.

Natrix natrix natrix (Linné). — Vízisikló.

A törzsalakhoz tartozó egyedeit figyeltem meg a Hanságban. A fejet díszítő félhold a tarkón nem érintkezik egymással. Hosszúságuk 700 mm-től 950 mm-ig változott. Viszonylag kis számmal találhatók, leggyakrabban a

15. ábra. Parlagi vipera

16. ábra. Parlagi vipera

folyók és a csatornák mellett gyűjtöttem, bár a folyóktól több km-nyi távolságra is találtam.

Vipera ursinii rákosiensis Méhely. — Parlagi vipera.

Egyre inkább csökkenő számban található meg ma már a Hanságban. Régente a feljegyzések szerint lényegesen nagyobb számban fordult elő. Az itt élő egyedek a törzsalakhoz tartoznak, eltérést nem lehet köztük kimutatni. 1962 nyarán Rábcakapitól É-ra, a Rábcán túl az ún. „Pintér-hany”-ban több egyedét gyűjtöttem. A gyűjtött példányok hossza 456—485 mm volt. (15, 16. ábra).

A Hanság területéről 9 kétéltű és 3 hüllőfajt mutattam ki. A fajok szinte valamennyi — egy kivétellel — nagy elterjedésű (eurytop) fajok és összhangban vannak a terület földrajzi fekvésével. A kétéltűek viszonylag kis egyedszámmal találhatók, ami az állóvizek hiányával magyarázható. Kétéltű faunája megegyezik a Bátorliget hasonló faunájával, a hüllők azonban jelentősen eltérnek. A hüllők közül stenotop faj a *Vipera ursinii rákosiensis*, amely kétségtelenül herpetofaunájának legsajátosabb tagja.

A gyűjtés során nem került elő a lábatlan gyík (*Anguis fragilis*), a zöld gyík (*Lacerta viridis*), bár mindegyik fajt megtaláltam a Hanságtól D-re elfterülő, Csermajort övező erdőkben. Nem találtam meg a keresztes viperát (*Vipera berus*), és a hegyi gyíkot (*Lacerta vivipara*), amelynek előfordulását az irodalom említi.

A kétéltűek és a hüllők csak időnként és helyenként játszanak jelentősebb szerepet az élelemláncban.

Aves — Madarak

Podiceps ruficollis ruficollis Pall. — Kisvöcsök.

A lassú folyású csatornákból gyűjtöttem 1961 és 1962 tavaszán számos példányát. Fészket a Barbacsi tavon találtam meg. (17. ábra).

Podiceps caspicus caspicus Habl. — Feketenyakú vöcsök.

Kis számmal él a Hanság területén. A kevésbé háborgatott csatornákon szoktam megfigyelni. 1963 tavaszán gyűjtöttem egy példányt.

Podiceps cristatus cristatus L. — Búbosvöcsök.

Egy alkalommal gyűjtöttem 1961 tavaszán egy vízköntésnél. Fészkelőhelyét a Barbacsi tavon találtam meg 1963. augusztus 18-án.

Ardea cinerea cinerea L. — Szürkegém.

A gólya után a legnagyobb számban található gémféle. A süttőri égerben 13 fészekből, a Csíkos égerben pedig 52 fészekből álló fészektelepét találtam meg 1963 tavaszán.

Ardea purpurea purpurea L. — Vörösgém.

Elenyészően kicsi a száma. A csatornákon halászó példányait szoktam látni. Csak a Barbacsi tavon találtam meg a fészkelését, a víztükörtől 3 m-re a nádasban, 1963 tavaszán.

Egretta alba alba L. — Nagy kócsag.

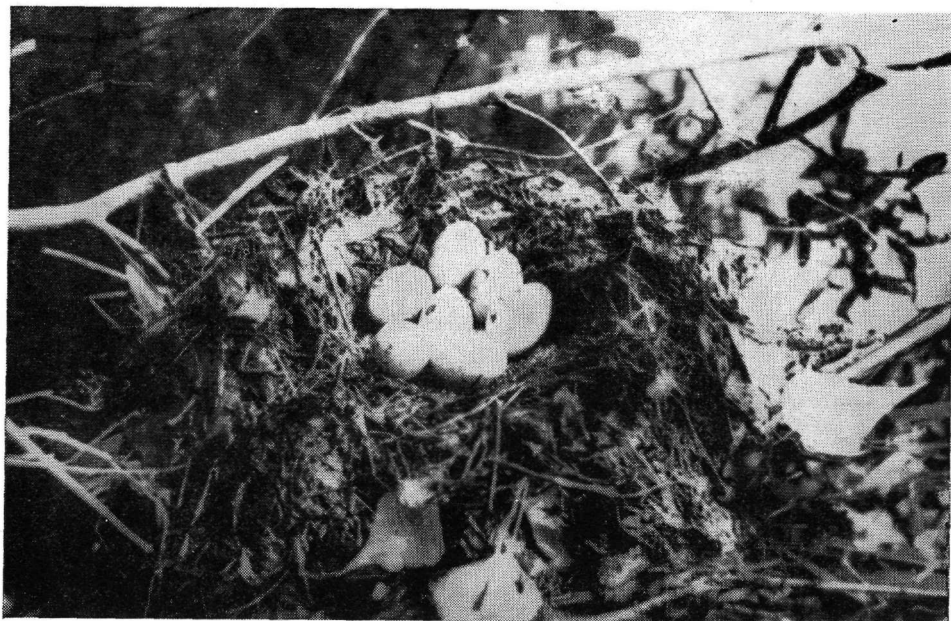
A Hanság területén csak mint átvonulómadár ismeretes. 1961 tavaszán két példány került kézre.

Egretta garzetta garzetta L. — Kis kócsag.

Tavasszal gyakran megfigyeltem vizek mentén.

Nycticorax nycticorax nycticorax L. — Bakcsó.

Leginkább a fűbokrokkal váltakozó nádasok, csatornák mentén figyeltem meg. Fészket nem találtam.

17. ábra. Kis vöcsök fészke

18. ábra. Vízityúk fészke

19. ábra. Szárcsa fészke

20. ábra. Sárgarigó fészke

- ran megfigyeltem. Fészkelőhelyét valamennyi erdőben megtaláltam. (21. ábra).
- Buteo lagopus lagopus* Pontopp. — Gatyás ölyv.
A Hanságban téli vendég és csak kis számmal fordul elő. 1962 telén egy példány kézrekerült.
- Aquila pomarina pomarina* Brehm. — Békászó sas.
Ritkán kerül az ember szeme elé. Horváth Lajos 1951-ben még megtalálta a fészket. 1960 tavaszán egy példány kézrekerült.
- Haliaeetus albicilla* L. — Rétság.
Nagyon ritka vendég a Hanságban. 1962 telén került kézre egy idős példány.
- Circus cyaneus cyaneus* L. — Kékes rétihéja.
Vonulása alkalmával 1962 késő őszen figyeltem meg a Répce melletti kaszálón.
- Circus pygargus* L. — Hamvas rétihéja.
A Hanság jellegzetes fészkelő madara. A Csikos-éger előtti rét nádasában találtam meg fészkelőhelyét 1959-ben.
- Circus aeruginosus aeruginosus* L. — Barna rétihéja.
Kóborlása alkalmával figyeltem meg és gyűjtöttem 1960 őszen. Fészkelőhelyét nem találtam.
- Falco subbuteo subbuteo* L. — Kaba.
Fészkelését nem találtam meg a Hanságban, de több alkalommal megfigyeltem.
- Falco columbarius aescalon* Tunst. — Kis sólyom.
1961 és 1962 telén egy-egy példány került kézre.
- Falco vespertinus vespertinus* L. — Kék vércse.
1959. VIII. 26-án egy hímét láttam a láprét magányos fájának csúcsán. Ugyanebben az évben még egy példányt is megfigyeltem. Fészkelését nem találtam.
- Falco tinnunculus tinnunculus* L. — Vörös vércse.
Gyakori madara a Hanságnak. A szegedi csatorna menti nyárfákon minden évben rendszeresen fészkel. „Szitáló” vörösvércsét gyakran lehet látni a Hanságban.
- Perdix perdix perdix* L. — Fogoly.
Gyakori a Hanság száraz kaszálóin, de a területhez viszonyítva számuk mégis kevésnek mondható.
- Coturnix coturnix coturnix* L. — Fürj.
Csekély számmal található. Főleg a kultúrterületekkel érintkező réteken, kaszálókon figyeltem meg. Költőzködéséből megérkezve hangja gyakran hallható.
- Phasianus colchicus* L. — Fácán.
Közönséges, gyakori madara a Hanságnak. Bokrokkal benőtt, ligetes kaszálókon figyeltem meg leginkább, amelyek kultúrterületekkel határosak.
- Rallus aquaticus aquaticus* L. — Guvat.
Kis számmal él a Hanságban. 1960 tavaszán néhány egyedét gyűjtöttem. Fészkelőhelyét nem találtam.
- Crex crex* L. — Haris.
1963 tavaszán egy példányát gyűjtöttem. Ritka madár a Hanságban.
- Porzana porzana* L. — Vízicsibe.
Az elöntött cserjés vizét járva, 1963 tavaszán két egyedét gyűjtöttem.

Ixobrychus minutus minutus L. — Pogém.

Tavasszal gyakran láttam a csatornák bokros, nádas partjain. Fészkelőhelyét csak az állandóvízű tavaknál találtam meg.

Botaurus stellaris stellaris L. — Bölömbika.

1962 őszén egy példány került kézre a Róka-tó nádasából. Fészkelőhelyét nem találtam.

Ciconia ciconia ciconia L. — Gólya.

A Hanság erdeiben nem ismeretes a fészkelése, de a majorok, erdészházak körül mindenütt megtalálható. A bokros kaszálók jellegzetes képéhez a gólya is hozzátartozik.

Ciconia nigra L. — Fekete gólya.

Egyetlen pár fészkelése ismeretes. Fészke a Békási égerben található. Sajnos több példány esik évente áldozatul, a felelőtlen vadászok miatt.

Platalea leucorodia leucorodia L. — Kanalasgém.

A Hanságban csak mint átvonuló madár ismeretes. 1963. május 15-én 7 darabot figyeltem meg a Fövényesben.

Anser fabalis Lath. — Vetési lúd.

Ősszel tömegesen lepik el a hansági vetéseket és réteket. Számuk ilyenkor több ezerre tehető.

Anas platyrhynchos platyrhynchos L. — Tőkés réce.

Számuk a vízi biotopban uralkodó. Márciusra esik megérkezésüknek fő időszaka. Fészket sok helyen megtaláltam.

Anas querquedula L. — Bőjti réce.

Tavasszal nagy tömegben látható a Hanság vizein. Fészkelőhelyét nem találtam meg. Számos egyedét gyűjtöttem.

Anas crecca crecca L. — Csörgő réce.

Átvonulása idején minden évben megfigyeltem és gyűjtöttem.

Anas penelope L. — Füttyülő réce.

1963 tavaszán a Fövényesen figyeltem meg számos egyedét.

Spatula clypeata L. — Kanalas réce.

Egy fiatal példányt gyűjtöttem 1963 nyarán. Ritkán előforduló kacsafaj a Hanságban.

Aythya nyroca nyroca Güld. — Cigányréce.

1963 tavaszán figyeltem meg csapatait a Fövényes nyílt víztükrén.

Aythya ferina ferina L. — Barátréce.

Egy példányát gyűjtöttem be és számosat megfigyeltem 1963 tavaszán.

Bucephala clangula clangula L. — Kerceréce.

Tavaszi és őszi vonulása alkalmával gyakran megfigyeltem.

Milvus migrans migrans Bodd. — Barna kánya.

Kis számmal él a Hanság erdőiben. Fészkelőhelyét a Csikos-égerben találtam meg 1959-ben.

Accipiter gentilis L. — Héja.

Kis számban él a Hanságban. Fészkelőhelyét szinte valamennyi erdőben megtaláltam.

Accipiter nisus nisus L. — Karvaly.

Nem gyakori, főleg a tisztásokkal tarkított ligeterdőknel figyeltem meg. 1960 és 1962 tavaszán több példányát gyűjtöttem. Fészkelőhelyét nem találtam meg.

Buteo buteo L. — Egerészölyv.

Gyakori fészkelője a hansági erdőknek. Erdőszélek és a rétek fain gyak-

Fulica atra atra L. — Szárcsa.

A tavaszi áradások alkalmával, így 1963 tavaszán, gyakori és tömegesen előforduló víziszárnyas. Az áradások visszahúzódása után, a folyókon vit kán látni egy-egy példányát. (19. ábra).

Gallinula chloropus chloropus L. — Vízityúk.

A lassúfolyású csatornákon figyeltem meg. A tavaszi előtések alkalmával számuk lényegesen nagyobb. Ilyenkor számos egyede fészkel a Hanságban. (18. ábra)

Otis tarda tarda L. — Tűzok.

A Hanság keleti felében található nagykiterjedésű száraz kaszálóin él, amelyek kultúrterületekkel vannak kapcsolatban. Számuk erősen megfogyatkozott. Rápcakapi határában, 1962 nyarán három példányt figyeltem meg.

vanellus vanellus L. — Bíbic.

Főleg a vizes területek szomszédságában levő legelőkön figyeltem meg leggyakrabban. Tavasszal nagy számban láthatók.

Charadrius dubius curonicus Gm. — Kis lile.

Csak egy alkalommal, 1963 tavaszán a kiszáradó Fövényesben gyűjtöttem 3 egyedét.

Numenius arquatus arquatus L. — Póling.

Ma már leginkább csak az őszi és tavaszi vonulása alkalmával mutatkozik. Mivel nyáron is megfigyeltem — valószínű, hogy még fészkel a Hanság rétjein.

Limosa limosa limosa L. — Goda.

Csak mint átvonuló madárt figyeltem meg.

Tringa erythropus Pall. — Füstös canko.

Számos egyedét gyűjtöttem 1963 nyarán a vízzel elárasztott réteken.

Tringa nebularia Gunn. — Szürke canko.

Vonulásuk alkalmával több egyedét gyűjtöttem vizenyős réten a füstös cankóval együtt.

Tringa glareola L. — Réti canko.

1963 tavaszán nedves réten gyűjtöttem.

Gallinago gallinago L. — Sárszalonka.

Vízzel elárasztott réteken közönséges. Fészkelőhelyét nem találtam meg.

Scolopax rusticola rusticola L. — Szalonka.

A Hanságban mint átvonuló ismeretes. Az erdészek említik, hogy 1957-ben néhány pár költött a Csíkos égerben.

Recurvirostra avosetta L. — Gulipán.

Élménynek számít ezt a ritka madarat a Hanságban látni. 1963. május 14-én, a hajnali órákban figyeltem meg a Fövényes-tóban két példányt.

Larus ridibundus ridibundus L. — Dankasirály.

A Hanságban nem fészkel, de nagy csapatai tavasszal és ősszel közönségesek. 1963 tavaszán a Fövényes-tól víztükre fehérlett a sirályoktól.

Larus minutus Pall. — Kis sirály.

Egy alkalommal, 1961 őszén gyűjtöttem.

Chlidonias nigra nigra L. — Kormos szerkő.

A Fövényes-tó tükre felett figyeltem meg több egyedét, 1963 tavaszán.

Sterna hirundo hirundo L. — Kűszvágó csér.

Tavaszi vonulása alkalmával gyakran láttam és gyűjtöttem.

Columba oenas L. — Kék galamb.

1963 tavaszán figyeltem meg egy párt, a boldogasszonyi égerben. Fészket nem találtam meg és nem is valószínű fészkelése az odvas fák hiányában.

Columba palumbus palumbus L. — Örvös galamb.

1963 tavaszán 60—70 darabból álló csapatát figyeltem meg. A boldogasszonyi égerben fészkelőhelyét is megtaláltam.

Streptopelia turtur turtur L. — Gerle.

Az égererdők, ligetes, bokros kaszálók ismert madara. Gyakori mozgásuk és viszonylag messze elhalló hangjuk miatt állományuk többnek tűnik, mint amennyi a valóságban.

Sterptopelia decaocto decaocto Friv. — Balkáni gerle.

Kis számmal él a Hanság területén. Előfordulási helye nem annyira a zárt erdő, hanem inkább a hansági települések: erdészházak, majorok stb. környéke. Télen csak a gazdasági épületek körül láttam.

Cuculus canorus canorus L. — Kakukk.

Nagy számmal él az égererdőben. Dajkájaként a nádirigót találtam.

Tyto alba guttata Brehm. — Gyöngybagoly.

Rejtett élete miatt ritkán láttam. Főleg az épületeken figyeltem meg és

Strix aluco aluco L. — Macskabagoly.

A ritkább bagolyfajok közé tartozik. Szürkületi órákban láttam leginkább. 1962 nyarán egy példány kézrekerült.

Asio otus otus L. — Fülesbagoly.

Gyakori madárfaja a Hanságnak. Fészkelőhelyét útszéli nyárfákon találtam.

Athene noctua noctua Scop. — Kuvik.

Több egyedét figyeltem meg 1962. VII. 10-én a szürkületi órákban.

Alcedo atthis ispida L. — Jégmadár.

A szegedi csatorna mentén több egyedét láttam 1960 nyarán. A folyók és a csatornák mentén általában ismert.

Apus apus apus L. — Sarlósfecske.

Tavasszal a csatornák és a vízkiöntések felett mindenütt láthatók. Fészkelését nem találtam.

Coracias garrulus garrulus L. — Szalakota.

Ritkán fordul elő a Hanságban. Két alkalommal figyeltem meg.

Upupa epops epops L. — Búbosbanka.

Főleg a száraz kaszálókön és a szarvasmarhák által járt legelőkön figyeltem meg. Fészkelőhelyét farakásokban találtam meg.

Picus viridis frondium Brehm. — Zöld küllő.

Kis számmal él a Hanságban. Fészkelőhelyét nyárfa odvában találtam.

Dendrocopos major pinetorum Brehm. — Nagy fakopács.

Az erdészházak kertjeiben gyakran láttam. Fészkelőhelyét idősebb gyümölcsfák odvában találtam.

Dendrocopos minor jordansi Götz. — Kis fakopács.

Nem gyakori. 1962 tavaszán egy példány került kézre.

Alauda arvensis L. — Pacsirta.

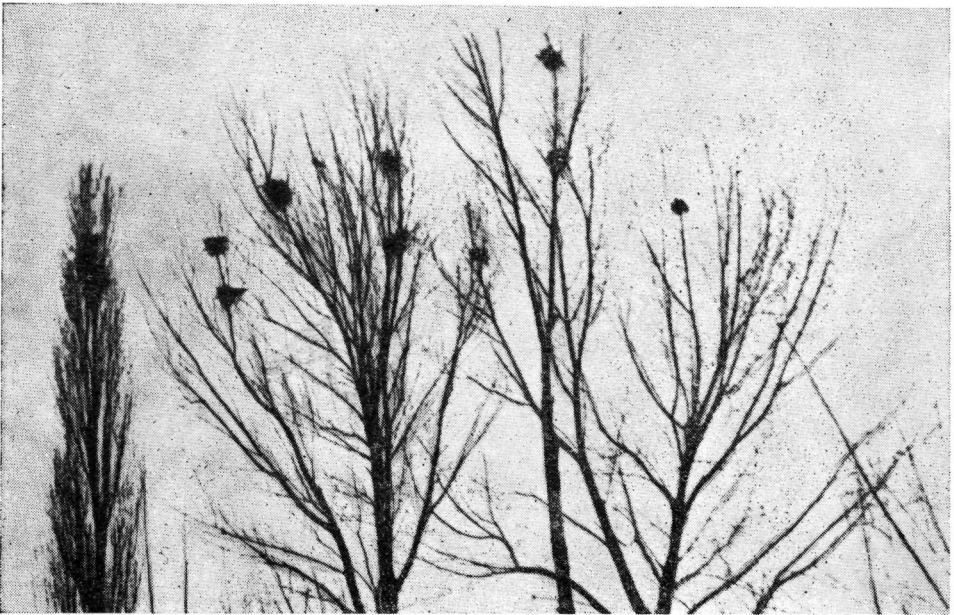
A hansági legelők, száraz kaszálók legközönségesebb madara.

Galerida cristata cristata L. — Pipiske.

Leggyakrabban, még nyáron is a gazdasági épületek környékén láttam.

21. ábra. Egerészölyv fészke

22. ábra. Vetési varjú fészkelése